

betelözi a családos tanár, mint internátusi igazgató felügyelete, együtt étkezése s anyagi és lelki ügyeiknek irányítója.

Az angol nyelv kifogástalan kiejtésének könnyebb és eredményesebb elsajátítása érdekében programjába vette a kollégium a most megnyíló internátussal kapcsolatban azt, hogy egy Angliában szerzett tanári képesítésű, született angol tanárt is alkalmaz, máskülönben pedig a felügyelő tanárok közt is lesznek angol tanári képesítéssel bíró egyének, kik az angol nyelvet tanuló növendékekre feltétlenül kötelező angol gyakorló órákat naponként megtartják. De ugyancsak a bentlakó felügyelők közt egy szakszerű képzéssel bíró, hivatásos *sport-tanár* is lesz, akinek feladata lesz az internátusi növendékek vezetése és irányítása. E tekintetben, amint azt most napról-napra látom, a legszebb eredményeket fogja biztosítani az internátusi épület déli frontja előtt elterülő hatalmas ötholdnyi sporttelep, ahol az ifjúságnak bőséges alkalma lesz a szárazföldi sportok csaknem valamennyi ágában megtehető gyakorlatra szert tehetni. A részletesen kidolgozott szervezeti és tanulmányi tervek tüzetes figyelembe vétele után arra a meggyőződésre juthatunk, hogy a magyar Cambridge — amennyiben a gazdasági viszonyok és pénzügyi helyzet a közel jövőben lehetővé teszi az előirányzott tervek megfelelő kimélyítését — az *eredeti* Cambridgehez minden tekintetben méltó lehet. Külön garancia erre a síkságokkal és hegyekkel rendelkező, folyóparti Sárospatak szerencsés geográfiai helyzete is.

Életbevágóan fontos programja a kultuszminiszterünk által létesített eme reform-ntézménynek az, hogy tanügyi tekintetben megkövetelje mindazt, ami mellőzhetetlenül szükséges, de másrészt mentesítse a tanítványokat a nélkülözhetőtől és így minden lehető módon védje őket a mai tanrendszer egyre jobban érzett hibájától, a *tulterheléstől*. Ez pedig az intéző körök szerint csakis úgy vihető keresztül, ha az intézet a *mai élet és boldogulás* feltétlen szükségleteit adja és követeli.

Mintán a most létesülő magyar Cambridge — nagy mintájának megfelelően — a sportok legkülönbözőbb ágainak intenzív művelésére is kiváló gondot kíván fordítani a mai kor igényeinek és szellemének szem előtt tartása mellett, ismertetésünk teljessége kedvéért fel kell jegyeznem, hogy a fentebb már említett impozáns öt holdas sporttelepen, a megnyitás idején már teljesen kész lesz a négy elsőrendű tennispálya, míg a telek keleti részén nyert elhelyezést a footballpálya, atletikai és futópálya. Ezenkívül magában az épületben rendelkezésre fog állni a vivóterem, a kollégium szomszédos nagy parkja közepén pedig a tökéletesen berendezett tornacsarnok. A város folyómenti és hegyvidéki fekvése pedig a szabadban üzhető sportok legváltozatosabb nemeivel fog kínálkozni a szóban forgó reform-intézet fiatalosságának.

Itt, a cseh határszélen tehát, amint láthatjuk, messze jövő perspektívá-

ját felölöl komoly munka folyik a magyar kulturfőlény fenntartására és továbbfejlesztésére. A közeli jövő fogja megmutatni, hogy a most uj

életnek induló „magyar Cambridge” minden tekintetben méltó társa és követője tud-e lenni az angol haza híres diákvárosának?!...

Adatok Pest-Buda történeléhez

Milyen volt száz év előtt a főváros? — Eltűnt utcák és utcanevek

Amikor a régi Pest-Buda ismeretetését megírjuk, előjáróban mindjárt a város nevének eredetéről beszélünk.

Honnan származik a *Buda* és honnan a *Pest* elnevezés? Még ma is eldöntetlen és e kérdés körül heves viták folynak a kutatók között. Senkit se tévesszen meg a költői legenda, hogy Buda neve *Attila* öccsének, *Bledánnak* nevét őrzi. Nem. A *Buda* név valószínűleg szláv eredetű és a *woda* szóból származik. Pest szintén szláv eredetű szó, *kemencét* jelent, amit az idevándorló germánok *Ofenre* fordítottak. Ofen a mai *Belváros* helyén épült, Buda pedig *Etzelburg* néven a kiscelli dombok táján terült el. Pest és Ofen a Duna balpartján, a mai Belváros helyén elterülő régi Pest neve. Csak új keletű és alapjában téves az, hogy a németek a mai Budát nevezik *Ofen*-nek.

Történelmi fejlődés

Buda és Pest, az akkori viszonyokhoz képest, nem voltak valami közel egymáshoz. Csak *IV. Béla* emelt egy erősséget a mai várhegyen és ezt *Uj-Budának* nevezték.

Buda és Pest kedvező földrajzi fekvésük miatt gyorsan fejlődtek, kivált Pest, amely a hajózásra kedvezőbb balparton terült el. Fejlődésükben azonban mindig megállították a gyakori ellenséges inváziók. Először a tatárok dulták fel a virágzó várost, miután sem *Ugolin* érsek, sem a király seregei nem bírták azt megvédelmezni. A tatárudulás után a mai Várhegy körül alakult ki a város középpontja. *Róbert Károly* 1307-ben itt koronázták meg és *Nagy Lajos* is szívesen tartózkodott Budán. Ettől kezdve Buda rohamosan fejlődik és kivált arumegeállítási joga miatt gazdagodik. Virágzásának teljét *Mátyás* alatt éri el. Pest ekkor elmaradt Buda mögött, nagy falu volt, lakosai kertgazdaságot űztek, dinnyét, répát, retekkel termeltek.

A mohácsi vész azonban újból tönkre tette mind a két várost. A 150 éves török hódoltság alatt teljesen elsovadtak, oly annyira, hogy akkor, amikor 1686-ban *Lotharingiai Károly* az egyesült európai seregek élén visszafoglalta, újra kellett mindent előlről kezdeni. Idegen, osztrák, sváb, bajor és egyéb nációnk telepedtek ekkor meg Pesten és Budán és kaptak ingyen házhelyet, szántóföldet és rétet. A török emlékek lassan eltűntek. Csak *Gül Baba* sírja és a *Rudas, Király* és *Császár* fürdők őrzik még a török nyomokat.

Budavára visszafoglalásával kezdődik Buda és Pest újkori története.

Ennek emlékeit még megtaláljuk Buda copfstilusú templomaiban. Még áll a régi *Károly kaszárnya*, melyet *III. Károly* építtetett 4000 rokkant katona befogadására. *Hotel des Invalides* volt valaha ráírva. Az épület *Martinelli* Antal Erhardt császári építőmester tervei szerint készült és *Hölböng* építész és *Barali* Kornél mérnök építtették fel. Ma a Városháza hivatalai vannak benne és rövidesen el fog tűnni, hogy átadja helyét a modern, új városháznak. Mintahogy eltűnt a régi városháza, amely a mai *Pia-rista* épület helyén állott. Eredetileg barokk stílusban, a XVIII. század elején épült és később *Kassalik* Ferenc tervei alapján 1844-ben átépítették, majd 1863-ban *Hild József* még egy harmadik emeletet húzott rá. Eltűnt már a régi királyi palota is, amelyet *Grassalkovich* Antal kezdeményezésére *Mária Terézia* építtetett *Hildebrandt* Lukács építőmesterrel és amelyre *II. József* 1790-ben második emeletet rakott. Ez az épület tulajdonképpen nem szolgálta soha eredeti célját. Előbb az angol kisasszonyok lakták, majd a pesti egyetem költözött bele, később *József* nádor lakott benne. A mai királyi várpalota *Hausmann* Alajos műve.

Eltűnt az *Ujépület* is, amelyet 1786-ban *II. József* építtetett. De ma is áll még a *Rókus-kórház*, melyet 1787-ben ugyancsak *II. József* építtetett, a *Kiskerepesi-uton*, a *Rozália-kápolna* mellett, amely már 1711 óta áll és egyik legrégebbi fennmaradt emléke Pestnek. Ez a kis kápolna, amely a mai *Rákóczi-uton* a Nagyváros ütőerében olyan mint egy töpörödött öreg anyóka, aki sok mindent tudna mesélni. Hisz' csaknem száz éves volt már akkor is, amikor 1795-ben betiltották a város területén a juhok legeltetését, ugyanabban az évben, amikor a Belváros és a *Lipótváros* utcáit elkezdték éjjel világítani. Megérte és átélte az 1838-iki nagy árvizet, amely elpusztította a régi Pest empiret és neoklasszikus épületeit, amikor 2231 ház omlott össze, 827 összeropedezett és csak 1146 maradt épen.

Még az árvíz előtti korból maradt emlékek: A *Kárvin-téri* református templom és a *Deák-téri* evangélikus templom. Mind a kettő a múlt század legelején épült, az előbbi *Balla* Antal, az utóbbit *Pollack* Mihály építtette.

Pest-Buda képe 1831-ben

A legkisebb változás száz év alatt a budai vár képében történt. Csak a déli részén változott meg teljesen, újraépült a büszke királyi vár, el-

tűnt az a kaszárnyaszerű nagy sárga épület, amelyet még — miként már az imént említettük — Mária Terézia királyné számára építettek s helyébe emelkedett a mai pompás, kupolás, királyokhoz méltó vár. De már állt a mai *Miniszterelnökség*, csakhogy akkor még a lovasbravurjairól híres gróf *Sándor Mór*ic palotája volt. Innen indult el a vakmerő gróf arra a híres tréfájára, mikor négyes fogattal keresztül haltatott a Duna zajló jégén. A mai *Nemzeti Múzeum* helyén néhány kisebb ház állott, a *Diszteri* részen egy kis evangélikus templom. A vár többi része, az *Uri-utca*, *Tárnek-utca*, *Országház*, *Fortuna*, *Verbőczy-utca*k nagyjában a száz év előtti állapotban vannak meg, csak egy-két épület tolakodott be a régi egyemeletes kis házak közé. A *Mátyás-templom* még abban a szegényes állapotában volt, ahogy a török kiűzése után átépítették s a templom környéke még rendezetlen, bozontos terület.

Sok megmaradt a *Vizi-város* régi képéből, itt csak a *Dunapart* felőli utcák ujultak meg, modern nagy palotasorokká. Teljesen megváltozott azonban a *Krisztina-város*. Itt rendezetlen utcákban, nagy síkátórokban elválasztva apró házacsok állottak, amelyek között úgy emelkedett ki a *Krisztina-téri szent Anna-templom*, mint a juhok közül a pásztor. A kis házakban mesteremberek, szatócsok, szőlőművelők laktak.

Az utóbbiak többnyire kocsmárosok is voltak, a maguk borát mérték, azt a híres budai bort, amely a *Sashegy* és *Gellérthegy* oldalain termett. Még szegényesebb volt a *Tabán* hegyoldala, itt a szegénység lakott, a kapások és egyéb napszámos nép. Odább a *Rácváros*, itt már jobbmodu nép tanyázott, az ügyes, seftelő szerbek csinálták apró üzleteiket és főzték az ürmöset. A kezdetleges *Rácfürdő*n és *Rudasfürdő*n túl a *Gellérthegy* oldala mind csupa szőlő volt, a mai villaváros helyén — ömlött onnan a budai bor át Pestre és onnan mindenfelé, külföldre is. A *Dunapart*ról lovak vontatták a hajókat, melyek a bort gabonát szállították Bécs felé. A *Császárfürdő* környékén a budai molnárók vizimalmai zakatoltak.

A hajóhid

A két város, Buda és Pest, nemcsak közigazgatásilag voltak elválasztva, hanem földrajzilag is. A Pest-Budai állandó hid még csak álom volt és az is csak egy ember, gróf *Széchenyi István* termékeny agyában. Talán nem is hitte senki, hogy valaha meg fog valósulni, csak a nemes gróf maga. Egy primitív hajóhid kötötte össze a két várost. Ha nagy hajó érkezett, a hajóhidat révészek szájjelhúzták, utat engedve a jövő-menő hajóknak. Pesti hidfője a *Vigadónál* volt, a budai a *Tabánban*. Nyáron ezen közlekedtek, tél elején azonban, amikor a jégzajlás kezdődött, szétszedték és akkor nem volt a két város között érintkezés. Ha csak meg nem kísértette valaki Istent, hogy esónakon menjen át a zajló jégen. Bizony a *József nádor* estélyeire is életveszélyek

között, a zajló jégen mentek át Pestről a főurak. Nagy volt az öröm, ha jó vastagon befagyott a Duna, ilyenkor megindult a jég hátán a közlekedés a két város között. A jámbor pesti nyárspolgár átmehegett a várban lakó komájához s együtt kóstolgatták a *Krisztinában* az idei ujbort.

A régi Dunapart Pesten

Pest kisváros volt, lakóainak száma alig lépte túl az ötvenezeret. Egyedüli nagyvárosias része a *Dunaparti házak*, itt már két-három emeletes házak is voltak s a pesti polgárok úgy néztek rájuk, olyan büszkeséggel, mint valami világesodára. Maga a város jóformán a mai *Belvárosból* állott. Némely helyen még meg voltak a régi várfalak is. Kis, szűk zeg-zugos utcák, földszintes, vagy egyemeletes házakkal, volt köztük olyan is, ami vályogból épült, csak a *Váci-utcában* volt néhány nagyobb ház. A legnagyobb épület a „*Redoute*” volt, a mai *Vigadó* helyén, ebben volt a német színház is. Magyar Színháznak se híre, se hamva, néha merészkedett be egy-egy színtársulat *Székesfehérvárról*, *Kassáról*, megtört vendégként, küzdve a részvétlenséggel. Pest lakói még legnagyobb részben németek voltak, köztük egy sereg gazdagodó görög és szerb kereskedő.

Magyarok inkább csak bizonyos mesteremberek, akik ugynevezett magyaros mesterséget űztek: gombkötők, eszmadaiak, szabók, szürszabók, nyergesek és lateiner honoratiorok, vármegyei urak, fiskálisok. De márszerkesztette a *Képző-utca*ban az „*Aurórá*” *Kisfaludy* Károly, odajárt hozzá a fiatal *Vörösmarty*, agitált magyar és német nyelven a magyar irodalomért a fürge *Toldy* Ferenc, magához gyűjtötte baráti összejövetelekre a magyarok javát *Fáy* András, ünnep volt, ha vidékről följött Pestre *Kazinczy* vagy *Kisfaludy* Sándor, vagy éppen magabazárkózott *Berzesny*i. *Széchenyi* agyában már élt a magyar nagyváros, Budapest eszméje.

Egyébként csendes élet foly a városban. A német nyárspolgárok éldegéltek a maguk kicsinyes viszonyaik közt, kiskocsmákban családi összejöveteleken és dohogva nézték a magyar urak buzgólkodását, sehogyse értve, hogy csinálhatnak olyan dolgokat, amelyeket nem jó szemmel néz a bécsi felettes hatóság. A magyar mesteremberek a *Csigába* jártak, a mai *Irányi-utca*ban levő kiskocsmába s itt néha megjelentek köztük a már híresedő írók is. Egy-egy országos vásár hozott néha zajt, elevevéget a békésen kérődöz városba. Kávéházak már voltak, a külföldi utazók már akkor is dicséretgették a pesti elegáns kávéházakat. A kávéházak eredetileg török eredetűek voltak.

Mi volt a Belvároson kívül

A Belvároson túl ami volt, az már alig volt városnak nevezhető. A *Kálvin-tér* gabonapiac volt, idehozták a vidékiek nagy ekhős szekerekben eladni a buzájukat. Ezentul a *Ferenc- és Józsefváros* rendezet-

len, síkátóros terület, apró házakkal, milimári istállókkal, ahol ma a *Hazai* takarékos nagy palotája áll, a *Baross-utca* sarkán, ott volt a „*Két pisztoly*”-hoz címzett hírhedt csárda, mindenféle veszedelmes gyülekező népség tanyája. Erre a vidékre nem igen merészkedett éjszaka valamirevaló ember, hacsak nem volt okvetlenül muszáj. A *Nemzeti Múzeum* helyén hepe-hupás, rendetlen nagy üres telek, a *Rókus-kórház* meg volt már, de a környéken levő mocsarakban kacsára vadásztak. Hasonló állapotban volt az *Erzsébet- és Terézváros* is, a mai *Oktogon* helyén gyümölcsös kertek voltak. A *Városliget* már büszkesége volt a polgárságnak, idejártak a békanyálás kísértésére a merészebb szerelmesek. A *Lipótváros* már kezdett épülni, a mai *Bálvány- és Nádor-utca* helyén nagy bérházakat emeltek a kereskedők, ez a vidék már akkor központja kezdett lenni a kereskedelemnek. Itt lakott a jobbmodu zsidóság is, amelynek akkor még nem volt szabad a város belső részében ingatlant szerezni. *Kőbánya*, mint városrészt szóba sem jött, apró viányilokban szegény emberek tanyáztak, akik az épülő házak részére a követ termelték.

Bizony, ha néhai jó *Boráros* János pesti bíró uram, ma feltámadna, ugyancsak összeesapná eszizmája sarkát a csodálkozástól, látván mivé fejlődött az ő Pestje. Sajnos, a fejlődés nem jelentett mindig szépülést is. A régi pókhálós Budapestnek sok szép épülete emelt áldozatul a városrendezésnek, sokszor elkerülhetetlenül, sokszor könnyelműen.

Eltűntek a régi utcanevek is, amelyek híven jejezték ki egy békés kor hangulatát. Nincs már meg a *Belvárosban* a *Bádogkalap-utca*, a *Himvarró-utca*, sem a *Lipótvárosban* a *Fenyvesmadár-utca*, a *Józsefvárosban* sem találjuk már a *Baromorvos-utca*t, a *Pontykő* (*Karpenstein*)-utcaát és a *Türelem-utca*t, de a *Ferenyvárosban* sem a *Kétnyul-utca*t, és a *Tehén-utca*t. Ma az utcanevek nem békés mesterségek vagy békés állatok nevére vannak elnevezve, hanem békétlen és egyéb politikusok neveire.

A *Pontykő* különben ugyannak a magyarosító irányzatnak köszönhetette a nevét, amely *Freudenthal* városi tanácsos nevét *Örömvölgyre* a *Göder-gasset* (gödi utat) pedig elébb *Götter-gassera* s ebből *Bálvány-utca*ra magyarosítja. Ugyanilyen nyelvészeti folyamatnak köszöni a sz. *Lukács-fürdő* is a nevét, eredetileg *Loch-Badnak* hívták, ebből fordították *Lyukas-fürdőre* s ezt a szót a budai svábok *lukasnak* (a *Lukács* név német formájának) olvasták, így lett a *Loch-Badból szent Lukács-fürdő*.

Csak a *Váci-utca* tartotta meg, ugyilátszik régi nevét és jellegét, mert ma sincs másként, mint ahogy *Hartleben* egykori képeskönyve említi: „... a délutáni órákban legesinosabb kép hullámlizik fel s alá. A sok arslán és napihős ilyenkor tartja a szokott utcai szemlét a hullámlázó sokaságban fel s alá tolakodván...”

Nyáry László.